

Бабатаев А.М.

ӨЗ АРА ТҮШҮНБӨСТҮК МАСЕЛЕСИ: ФИЛОСОФИЯЛЫК ТАЛДОО

Бабатаев А.М.

ПРОБЛЕМА ВЗАИМОНЕПОНИМАНИЯ: ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ

A.M. Babataev

**THE PROBLEM OF MUTUAL MISUNDERSTANDING:
PHILOSOPHICAL ANALYSIS**

УДК: 87.3/168 (075.8).810

Өз ара түшүнбөстүк маселеси философия тарыхында ар кандай деңгээлде, ар түрдүү термин жана түшүнүктөр менен философтор тарабынан талкууга алынып келген. Өзгөчө экзистенциализм агымында өз ара түшүнбөстүк проблемасын «чоочун», «бөтөндөшүү», «өзүн жоготуу», «маанисиз», «үмүтсүздүк» ж.б. түшүнүктөр менен түшүндүрүүгө болгон аракеттерди көрүүгө болот.

Негизги сөздөр: философия, экзистенциализм, түшүнбөстүк, өз ара түшүнбөстүк, маанисиз, чоочун, бөтөндөшүү, өзүн жоготуу.

Проблема взаимонепонимания в истории философии очень долго оспаривались. Особенно в экзистенциализме анализировали под понятием «чужой», «отчуждение», «безнадежность», «абсурд» и «потеря личности».

Ключевые слова: философия, экзистенциализм, взаимонепонимание, абсурд, бессмысленность, отчуждение.

The problem of mutual misunderstanding in the history of philosophy has long been contested. Especially in existentialism analyzed under the notion of «alien», «alienation», «hopelessness», «absurdity» and «loss of personality».

Key words: philosophy, existentialism, communication, miscommunication, the absurdity of life, estrangement.

Киришүү

Адам баласы өз өнүгүүсүн байланыш аркылуу өнүктүрүп келет. Байланыш- адам баласынын эң оболу өзү менен андан соң өзгөлөр менен курган мамилеси. Адамзат тарыхынын башталышынан тарта азыркы мезгилге чейин адам баласы ар кандай кырдаалды өз башынан өткөрдү. Өзү жашаган дүйнөнү кээде андап- түшүнүп, аны өнүктүрдү, ал эми кээде талкалады. Ошондой эле айланасындагы жандуу-жансыз нерселерди өз дараметине жараша аздектеп, аяр мамиле кылды, ал эми кээде көр дүйнөгө азгырылып жок кылды. Албетте адам баласынын бир нерсенин маңызына жетүүсүндө ал нерсе менен түзгөн байланышы негизги орунду ээлейт. Байыркы доордо адамдар отосундагы байланыш бир тараптуу болгон болсо, технология өнүккөн ааламдашкан азыркы доордо байланыш көп кырдуу феноменге айланып отурат. Адамдын өзүн андап - түшүнүүсү түздөн-түз айланасындагы адамдар менен, жадагалса өзүнүн жан дүйнөсү менен тыгыз байланыштуу.

Байыркы доордон баштап бүгүнкү күнгө чейин философиялык багыттардын баарынын жасаган иш-аракети «түшүнүүгө» болгон аракет болуп саналат. Эмнени түшүнүүгө болгон аракет? – деген суроо туулушу мүмкүн. Эң оболу адам баласы өзүн, башка адамдарды жана жалпы жаратылышты түшүнүү деп айтууга болот. Ошондуктан, адам баласынын бул

убакка дейре жасаган бардык иш-аракетинин борборунда «түшүнүү», «түшүндүрүү» жана «башкалар тарабынан туура түшүнүлүү» сыяктуу жан дүйнөгө тынчтык бербеген сезимдер ээлик кылып келет.

Башкалар менен болгон карым-катнашыбызда, өзүбүздү туура түшүндүрүүдө «тил» негизги ролду ойнойт. Мындан улам «тил, ой жана сырткы дүйнөнүн ортосундагы мамилени түшүндүргөн маани-маңыз дүйнөсү аналитикалык философия, логикалык позитивизм, тил философиясы сыяктуу Англо-Америка чөлкөмүндө популярдуу болгон философиялык агымдар менен структурализм, постструктурализм сыяктуу кээ бир постмодернист багыттар жана Европа континентинде кенен кулач жайган экзистенциализм ж.б. агымдардын көңүл чордонунда болуп келет. Маани-маңыз дүйнөсү жана байланыш феномени Рудольф Карнап (1891-1970), Ноам Хомский (1928-), Фердинанд де Соссюр (1857-1913) ж.б. атактуу өкүлдөрү менен белгилүү болгон лингвистикалык багыттардын гана эмес, көптөгөн философтордун да кызыгуусун жараткан тема болуп саналат.

Биз бул макалада байланыштагы өз ара түшүнбөстүк темасын философиялык проблема катарында талкууга алып, ал проблемаларга терең анализ жасаган экзистенциалист философтордон Габриэль Марсель (1889-1973), (1905-1980), Жан Поль Сартр (1905-1980) жана Альбер Камюнун (1913-1960) көз-караштарына орун берип, азыркы учурга болгон алгылыктуу жактарын талдоого алмакчыбыз.

Адам социалдык жандык катарында башка адамдар менен ар дайым тыгыз байланышта болуу менен биргеликте коомдук жашоонун бардык сферасында орун алып келет. Модерн коомдук жашоо өзү менен биргеликте көптөгөн проблемаларды жараткандыгы ачуу чындык. Технологиянын өнүгүүсү адам баласынын жашоосун жеңилдеткени менен ошол эле учурда таалдаштыргандыгын да тана албайбыз. Социалдык жандык катарында ар бир адам башкалар менен байланышта болот. Башкача айтканда, мамиле курууга аргасыз.

Байланыш, адамдын эң оболу өзү менен, башка адамдар жана айланасындагы жандуу-жансыз заттар менен курган көп тараптуу мамиле: маалымат алуу, маалымат берүү, маалымат алмашуу жана маанилештирүү процесси болуп саналат. Сөз, жазуу - байланыш каражаты болгон сыяктуу, тике кароо, назар салуу, кээде унчукпоо да бир маанини башка бирөөгө берүүчү байланыштын ролун ойнойт. Адамдарды байланыш курууга түрткөн көптөгөн себептер бар. Адамдардын бири-бири менен мамиле курууга түрткөн

себептерди: сезимталдык, социалдык, активдүүлүк, умтулуучулук ж. б. деп атоого болот.

Алгач адамдар күнүмдүк керектөөлөрүн канаттандыруу үчүн башка адамдар менен байланыш курган болсо да, кийинчээрек муктаждыктардын иерархиясына карап боорукердик, кайрымдуулук ж.б. сапаттарын канааттандыруу үчүн да ар дайым байланышта болот. Бул муктаждыктарды канааттандырууга болгон аракет адамдын толук түрдө «адам» деген атка татыктуу болуусуна шарт- жагдай жаратат.

Жогорудагы пикирди немец философу Мартин Хайдеггердин (1889-1976) төмөндөгү көз карашы кубаттайт: «Адамдын түпкүлүгүндө (болумунда) бардык нерселер менен бир болуу (байланыш куруу) орун алган». Анын ою боюнча эч бир адам өзүнө өзү жетиштүү эмес, ар дайым башка адамдарга муктаж. Анткени, бир болуу жана адамдар менен байланыш куруу адамдын эң негизги өзгөчөлүгү болуп саналат. Байланыш курбай туруп эч бир адам «адам болуп калыптана албайт» (Steiner, 1996:97). Хайдеггердин бул пикирине маанилеш Кыргыз элинин «адам болор кишинин адам менен иши бар» - деген макалын да эске алып коюу абзел.

Чындыгында биз канчалык деңгээлде адамды социалдык жандык катары сүрөттөгөнүбүзгө карабастан адамдар ортосунда байланышсыздыктын бар экендигин да четке кага албайбыз. Комплекстүү өзгөчөлүктөрдү өз ичине камтыган байланышсыздык маселесине эпистемологиялык перспективадан так аныктама берүү аябагандай эле татаал. Анткени, түрдүү теориялык көз караштарга карап өз ара түшүнбөстүк маселесине байланышкан аныктамалардын да көп түрдүү экендигин айтууга болот.

Мындан улам өз ара түшүнбөстүк маселеси психо-динамикалык, когнитивдик жана экзистенциалдык перспективадан талдоого алынгандыгын көрөбүз. Мисалга: психология илиминде адамдардын ортосундагы байланышты начар абалга кириптер кылган себептер катарында эң алгач чөйрө фактору жана жеке адамдын психологиялык өзгөчөлүктөрүнө (башкаларды өзү сыяктуу адам катарында кабылдабоого) байланыштуу экендигине басым жасалат. Ошондой эле туура байланыш түзүүнүн негизги эрежелери катарында адамдарды капа кылбастан, өзүнүн ой-пикирин ачык айтуу, сүйлөө речине маани берүү, терминдерди туура колдонууга маани берүү, мимика жана жесттерге көңүл буруу ж. б. эрежелерге көңүл буруу керек экендиги айтылат.

Биз бул жерде экзистенциалдык перспективадан маселеге кайрылган ойчулдардын көз караштарына орун беребиз. Бул байланышта байланыш курган адамдардын ортосунда түшүнбөстүк (туура түшүнбөө, кождордун туура чечмеленбеши) байланышсыздыкка жол ачат. Ошол эле учурда адамдын өзүн табууга жана жашоонун маңызын түшүнүүгө болгон аракети; кимге жана эмнеге таандык экендигин билбегендиги, жан дүйнөнү курчаган кризис, үмүтсүздүк, аргасыздык жана жалгыздык байланышсыздыктын себепкери болуп саналат.

Ошондуктан айланасындагы адамдар менен туура байланыш курбаган же болбосо кура албаган адам жалгыздыкка туш болуп чоочун, башка сөз

менен айтканда бөтөн адам катарында сыпатталат. Жашоого болгон кызыгуубузду жокко чыгарган бөтөндөшүү, адамдын бардык потенциалынын запкы тартуусуна жол ачат. Бөтөндөшүү жашоого көрк берген көптөгөн баалуулуктардын маанисиз болуусуна шарт жаратат. Үмүтсүздүк адамдын бардык күчүн жана энергиясын жок кылып, бар болуусун ишке ашырууга тоскоол болгон терс жагдай болуп саналат.

Экзистенциализм агымында «чоочун болуу» түшүнүгү адамдын өз жашоосунун маңызын табууга болгон аракет катарында да бааланып, өзүн аңдап түшүнүүгө аракет кылуу башкалардан алыстоону шарттагандыгы да баса белгиленет. Байланышсыздык өкүм сүргөн коомдо адамдар ортосундагы социалдык мамилелер солгундап, адамдар бири-бирине чоочун болуп жалгыздыкка кабылышат (Johnson, 1993: 276).

Чындыгында ар бир ойчул өзүнө мүнөздүү болгон жанр аркылуу түрдүү себептерден улам өз баалуулуктарын жоготкон, айланасынан алыстаган, бир тилди колдонуп туруп бири-бирин түшүнө албаган, бири-бирин байланыштырып туруучу каражаттарды жоготуп бараткан адамдын кайгылуу жашоосун чагылдырууга аракет жасайт эмеспи. Бул сыяктуу кайгыга дуушар болгон адам экзистенциалисттик багытта «аянычтуу адам», «абсурд адам», башкача айтканда «маанисиз адам» болуп саналат. Философияда, искусстводо, адабиятта өзгөчө орун алган абсурд түшүнүгү – байланышсыздык, карым-катыштын болбогондугу, чоочун болуу, бөтөндөшүү, чындыктардын орун алмашуусу, маани-маңыздан алыс болгон сезимдер деген маанини берет.

Башка экзистенциалист философтор сыяктуу эле Марсельди түйшөлдүргөн маселе коомдо жашап туруп коомчулуктан "бөтөндөшүү" проблемасы. Марсельдин пикири боюнча адам баласы "талкаланган" жана "бөлүнүп жарылган дүйнөдө" өмүр сүрүп келет. Адам, коомдук турмушта статистикалык изилдөөлөрдүн темасына айланып барат. Мындай дүйнөдө "ээ болуу" түшүнүгү "бар болуу" түшүнүгүнө караганда алда канча чоң мааниге ээ. Ошондуктан мындай дүйнөдө ар бир адам белгилүү функционалдык өзгөчөлүктөргө жана мал-мүлк, дүйнө байлыгына ээ болууга умутулуп келет. Марсельдин көз карашында "ээ болуу" - "бөтөндөшүүнүн" түпкү негизи.

Чындыгында биз "ээ болгон" нерселер, тескерисинче бизге ээлик кылгандыгы жашыруун эмес. Болгону биз бул нерселерди сезбей гана келебиз. Анткени ар дайым "ээлик" кылууга аракет жасагандар "ээ болгон" нерселерине көз каранды болуп калат. Мындай адамдар "башка адамдардын" баамына жана баркына бара албаган адамдар болуп саналышат. Ошондуктан мындай адамдар "экзистенциалисттик" перспективадан караганда өздөрүн жоготкон адамдар болуп саналат. Ушул сыяктуу абалдардан улам адамдар "болумду" жоготушуп онтологиялык жактан көптөгөн проблемаларга тушугуп отурган кези. Эң негизги маселе өздөрүнүн маңызын жоготкон адамдардын "жоготкон" нерсенин баамдашпай жашагандыгында болуп саналат. Кандай учурда адам онтологиялык жактан өз маңызын таба алат? Марсельдин пикиринде байлануу чанып кетүүнүн; үмүт үмүтсүздүктүн;

жанында болуу болбоонун ордун алган учурда адам өз маңызын табуусу мүмкүн.

Ал эми Сартрдын философиясынын негизги түшүнүгү: «өзү үчүн болмуш» - адам үчүн жогорку реалдуулук, анын ички дүйнөсү үчүн негизги багыт. Адам өзүн толук бойдон «бирөө үчүн болмуш» аркылуу башка адамдар менен өз ара мамиледе гана аңдап билет. Адам «башканын» өзүнө болгон мамилеси аркылуу өзүн көрөт. Мындан улам Сартр «бар болууну» – инсандын өз «долбоорун» жүзөгө ашыруусу деп түшүндүрөт. Мындан улам Сартр «бар болуунун» түпкү негизи катарында «мен» түшүнүктөрүнүн ортосундагы байланышка басым жасайт.

Анын пикири боюнча, менин маңдайымда менин жашоомо маани-маңыз кошкон башка бир «мен» бар. Сартр «Бытие жана жок нерсе» (1943) аттуу чыгармасында «мен» түшүнүктөрүнүн ортосундагы тыгыз байланышты «көз караш, назар» деген феномен менен түшүндүрүүгө аракет жасайт. Бул көз караш феномени жалгыз гана башка «мендерди эмес», эң оболу өзүмдү жакшылап таануума да жол ачат деп белгилейт. Анткени, өзүмдү жакшылап билүү үчүн башка «мен түшүнүктөрүнө» муктажмын (Maeller, 1969: 200). Ошондуктан Сартр адамдын эркиндигин өз каалагынын каалагандай кылуу эмес, жоопкерчилик катарында кароо менен биргеликте, ар бир адамдын башка адамдарга, айланага карата аяр мамиле кылуусу деп жазат.

Камюнун пикиринде адам өзү жашап жаткан дүйнөгө көбүнчө эле кокустуктардын жана калыптанган салттардын негизинде чоочун сыяктуу өмүр сүрөт. Эмне үчүн адам өзү жашап жаткан дүйнөгө чоочун? Адамдын өзү жашап жаткан дүйнөгө чоочун болушу, жашоо жөнүндө так жана туура маалыматка ээ болбогондугу менен тыгыз байланыштуу. Анткени туура маалыматтын адам баласынын бул жашоодо туура багытты табуусуна жана өз жашоосун маанилүүлүгүн түшүнүүсүнө жардамчы экендиги какшайган чындык.

Адамзат өз тарыхында эчендеген доорлорду басып өттү, илимий жана технологиялык зор жетишкендиктерди камсыздады. А бирок, бул жетишкендиктерге карабастан адам баласы азыр деле оор абалда өмүр сүрүп келет. Албетте, илим көптөгөн нерселер жөнүндө адамга ар кандай маалымат бергендигине карабастан, адам баласы «бар болуу», «болум» маселелеринде өзгөчө багыт таба албай келет (Kaufmann, 1956: 45-56). Адамдын жашап жаткан дүйнөнү аңдап түшүнүү үчүн илимге үмүт байлоосу эч нерсеге арзыбайт. Анткени Камюнун ою боюнча илим, бул татаал жана сыйкырдуу дүйнөнүн атом молекуласына байланышканын, атомдун да электрон менен болгон байланышы боюнча ар кандай маалыматтарды берүүсү мүмкүн. Бирок бул илим жалпы жашоо жөнүндө бизге түшүнүү мүмкүнчүлүгүн толук кандуу түзүп бере албайт (Crucikshank, 1965:28).

Ошондуктан адамдар өздөрү түшүнө албаган дүйнөдө жашоосун улантууга аргасыз болуп келет.

Мындай учурда адам жалгыз гана жашап жаткан дүйнөгө чоочун эмес, өзүнө да жана өзгөгө да чоочун абалда өмүр сүрөт. Дүйнөгө жана өзүнө чоочун абалдан чыгуу үчүн, эң оболу өзү жана жашоо жөнүндө так жана туура маалыматка ээ болууга аракет жасашы керек. Бул да байланышсыздыкты жоюп, байланыш куруу аркылуу мүмкүн.

Жыйынтык

Өз ара түшүнүү толук кандуу ишке ашуусу үчүн ар бир адам жалгыз өзүн эмес, башка адамдардын да ардактуу (баалуу) экендигин унутпоосу керек. Бул маселеге байланыштуу Юрген Хабермас (1929-) туура байланыш куруунун эрежелери катарында мындай деп айтат: «Ар бир адам өзгөчө, бардык адамдар бири-бирине сый көрсөтүүгө татыктуу. Ар бир адам өз алдынча чечим алууга укуктуу. Байланыш курууда бардык адамдар бирдей мүмкүнчүлүккө ээ жана өз каалоосу менен байланыш кураат. Ар бир адамдын жеке жашоосуна урмат көрсөтүү кажет» (Habermas, 1987:2). Ошондуктан, адамдар ортосундагы байланышта бир эмес, көп тараптуу мамиле куруу негизги мааниге ээ. Коомдогу окуяларга жалгыз гана өзүнүн жеке кызыкчылыктарынын негизинде эмес, башкалардын да кызыкчылыктарын эске алуу менен мамиле куруу маанилүү. Анткени, башка адамдардын өзүнө мүнөздүү болгон өзгөчөлүктөрүн эске албай мамиле кылуу бир тараптуу мамиле болуп саналат. Бир тараптуу мамиленин байланышсыздык экендиги талашсыз.

Адамдар жана маданияттар бири-бири менен байланыш түзүү аркылуу өсүп- өнүгөт жана өз маңызын таануу мүмкүнчүлүгүнө ээ болот. Өсүп-өнүгүүнүн түпкү маңызы да туура байланыш куруу аркылуу мүмкүн. Байланыш курулбаган учурда баалуу болгон адам өзүнүн баалуулугун жана маани-маңызын жоготуп жөнөкөй гана сөлөкөткө айланат. Ошондуктан ар бир адамдын турмуштан алган орду ал адамдын адам катары эмнелерди баалагандыгы менен тыгыз байланыштуу болуп саналат. Ошондуктан байланышсыздыктын болбоосу үчүн «эң оболу туура түшүнүү» жана «туура түшүндүрөө билүү» керек. Ошондой эле, «мен - сен», «мен - ал» жана «биз - алар» түшүнүктөрүнүн ордун «Мендеги биз», «Биздеги мен» түшүнүктөрү орун алуусу кажет.

Адабияттар:

1. Crucikshank, John., Albert Camus ve Başkaldırı Edebiyatı, которгон: Rasih Güran, De yayınevi, İstanbul, 1965
2. Johnson, D.W., Reaching out: Interpersonal Effectiveness and Self Actualization, Allyn and Bacon, Boston, 1993
3. Kaufmann, Walter., Existentialism: From Dostoyevsky to Sartre, New York, 1956
4. Maeller, C., J.P. Sartre ve Tabiatüstünün Bilinmemesi, которгон: Mehmet Torak, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969
5. Steiner, G.S., Heidegger, которгон: Süleyman Kalkan, Aktaran Gündogan, Vadi Yayınları, Ankara, 1996
6. Habermas J. The Theory of Communicative Action / McCarthy T. (ed.) Boston: Beacon Press, 1987.

Рецензент: д.филос.н., профессор Бөкөшов Ж.